

Archeologische sites van Middelburg spelen een hoofdrol in doctoraatsthesis van dr. Maxime Poulain:

“*The habits of war: Early modern ceramics in Flanders*”

Op 20 december 2016 verdedigde Maxime Poulain, licentiaat archeologie, aan de universiteit Gent met glans zijn proefschrift tot het behalen van de graad doctor in de archeologie. Het proefschrift behandelt uitvoerig de kasteel- en kloostersite in Middelburg in Vlaanderen.

Dr. Poulain was medeauteur van het boek “*Monasterium Clarissarum de Middelburg in Flandria (1515-1604) en de twee kloosters die er uit gesproten zijn te Ieper in 1597 en te Luik in 1604*”, uitgegeven door de Gemeentelijke Cultuurraad Maldegem in 2015 ter gelegenheid van de 500ste verjaardag van de stichting van het arme klarenklooster in Middelburg.

De titel van het proefschrift “*The habits of war: Early modern ceramics in Flanders*”, vertaald, “*De gewoonten van oorlog: Vroegmodern aardewerk in Vlaanderen*” verwijst naar de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) in Vlaanderen die bepalend is geweest voor de vroege geschiedenis van Middelburg. Promotor was prof. dr. Wim De Clercq (Vakgroep Archeologie, Universiteit Gent) die de meeste archeologische onderzoeken in Middelburg heeft gecoördineerd en zelf ook al heel wat over Middelburg heeft gepubliceerd. Het proefschrift werd in het Engels verdedigd voor een internationale jury o.a. Dr. Natascha Mehler (Deutsches, Schiffartmuseum, Bremerhaven), Dr. Alexandra De Poorter (Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis), Prof. dr. Harold Mytum (Dept. of Archaeology, University of Liverpool), Prof. dr. Roald Docter (Vakgroep Archeologie, Universiteit Gent), Dr. Davy Herremans (Vakgroep Archeologie, Universiteit Gent). Voorzitter van de jury was Prof. dr. Jean Bourgeois (Vakgroep Archeologie, Universiteit Gent).

We proberen hier een korte inhoud van het lijvige proefschrift (448 bladzijden) te geven vertrekkend van de Nederlandstalige korte inhoud zoals die in het proefschrift is opgenomen.

Het doel van het proefschrift is om het potentieel aan te tonen van archeologisch onderzoek op deze specifieke periode van oorlog (de Tachtigjarige Oorlog 1568-1648) en het onderzoek van aardewerk (ceramiek) in het bijzonder. Waarom aardewerk? Als een goedkoop, alledaags goed was het in die periode toegankelijk voor alle lagen in de samenleving, iedereen gebruikte het. Dr. Poulain toont aan dat de manier waarop diverse vormen van aardewerk zoals potten, kannen en borden gebruikt werden, in nauwe relatie stond tot het sociale gebeuren op de site van de vondst. Aardewerk is een dankbaar onderzoeksobject aangezien het breekbaar is, met nauwelijks enige secundaire waarde, zodat het, na het breken, werd weggeworpen en het vervolgens later in een uitstekende staat van bewaring opduikt tijdens archeologische opgravingen. Bovendien wordt aardewerk in grote hoeveelheden gevonden (dr. Poulain beschikte voor zijn onderzoek over meer dan 56000 scherven!), wat een betrouwbare statistische analyse en vergelijking binnen en tussen vindplaatsen toelaat.

De doelstelling van de thesis is tweeledig:

Ten eerste een methodologie ontwikkelen om het aardewerk in tijd en ruimte te situeren en de catalogeren.

Ten tweede aantonen dat door een ver doorgedreven analyse van de verschillende eigenschappen van het aardewerk (baksel, vorm en decoratie), de attitude van verschillende sociale groepen tot het conflict (oorlog) kan worden bepaald, dat een verandering in één van deze eigenschappen van het aardewerk kan reflecteren hoe de alledaagse routine werd gewijzigd om met de oorlogssituatie om te gaan.

In zijn zoektocht naar de diverse antwoorden maakte dr. Poulain een selectie van vier archeologische sites die verschillende sociale groepen representeren in dezelfde periode van oorlog:

- (1) Het kasteel van Middelburg (Maldegem), er werden 39366 scherven onderzocht en 6144 vormen geïdentificeerd o.a. keukengerei, vaatwerk, olielampen, voorwerpen voor hygiëne, speelgoed....
- (2) Het arme klarenklooster in Middelburg (Maldegem), er werden 233 scherven onderzocht en 59 vormen geïdentificeerd, o.a. keukengerei, vaatwerk, olielamp, bloempotten, voorwerpen voor hygiëne,
- (3) Het Sint-Isabella fort in Oostende is één van de forten waaruit het Spaanse leger Oostende belegerde tussen 1601 en 1604. Er werden 9220 scherven onderzocht en 1144 vormen geïdentificeerd, o.a. keukengerei, vaatwerk, voorwerpen voor hygiëne,
- (4) Het Blauwhof in Steendorp (Temse), residentie van de Portugese familie Ximenez. Er werden 8079 scherven onderzocht en 1130 vormen geïdentificeerd, o.a. keukengerei, vaatwerk, voorwerpen voor hygiëne,

We gaan hier wat dieper in op de sites van Middelburg.

Over een 150-tal bladzijden worden de omvangrijke vondsten op de kasteelsite beschreven en uitvoerig gedocumenteerd met tekeningen en foto's, hoofdzakelijk aardewerk maar ook leder, pijpjes in klei, munten en metalen voorwerpen worden behandeld.

Uit de chronologie van de gevonden stukken en de plaats waar ze werden aangetroffen, hoofdzakelijk twee storkokers en de kasteelgracht, wordt de functionele interpretatie van de kasteelsite mogelijk m.a.w. waar welke taken werden uitgevoerd, en hoe dit evolueerde doorheen de tijd. Bepaalde vormen en categorieën zoals Spaans en Italiaans aardewerk getuigen ook van de actieve wijze waarop materiële cultuur werd gebruikt door de kasteelheer om zijn rijkdom en netwerk te etaleren en te continueren.

Onderzoek van residuen (oa resten van eten) op het gevonden aardewerk geeft daarenboven een inzicht op voedsel- en medicinale gewoonten op de kasteelsite.

De studie van het aardewerk uit het Middelburgse arme klarenklooster omvat een 30-tal bladzijden en geeft ons een inzicht op de vroege jaren van dat klooster (1519-1550).

Dit deel van de thesis werd reeds gedeeltelijk gepubliceerd in "*Monasterium Clarissarum*" in 2015 uitgegeven door de gemeentelijke cultuurraad Maldegem.

Waar Arme Klaren doorgaans verondersteld worden gescheiden te leven van de seculiere wereld, suggereert het op het kloosterdomein gevonden ceramisch materiaal het tegenovergestelde, onder andere door het gebruik van vroege majolica drinknapjes. De vroege datering van deze majolica is bijzonder, aangezien het in die periode nog niet op heel grote schaal voorkwam en dus vrij duur moet geweest zijn. Het voorkomen van deze drinknapjes te Middelburg toont dat de zusters goed op de hoogte waren van wat er gaande was buiten de kloostermuren. Meer nog, door het gebruik van deze drinknapjes schrijven ze zich in in een bepaalde gemeenschappelijke monastieke levenswijze in de Nederlanden.

Bovendien, ondanks de regel van Sint Clara, die een leven van armoede oplegde, getuigt het aardewerk van een comfortabele materiële situatie, waarin drankspelletjes een belangrijk tijdverdrijf vormden. Drankspelletjes worden verondersteld op basis van de vondsten van verschillende fragmenten van een drinkkuit. Zoals de naam van deze vorm al doet vermoeden, moest deze beker zo snel mogelijk worden leeggedronken. Aangezien de voet van deze beker schuin was afgesneden, bleef deze namelijk niet staan wanneer deze met drank was gevuld.

Ten slotte werd ook vastgesteld dat de materiële cultuur van de Arme Klaren verschilde van deze van andere religieuze orden in het gebrek aan eigendoms- of gebruiksmarken op het aardewerk, wat op zijn beurt wijst op een andere structuur van het maaltijdgebeuren ten opzichte van andere orden, bv. bij de Rijke Klaren worden dergelijke eigendoms- of gebruiksmarken wel frequent gevonden. Het gebrek van tekens in het

klooster van Middelburg zou er dus op kunnen wijzen dat eten hier gemeenschappelijk gebeurde, niet in individuele cellen, of dat niemand bepaalde voorrechten had tijdens de maaltijd.

Er wordt ook ingegaan op archeologische opgravingen op het kloosterterrein, andere dan ceramiek, meer bepaald skeletten en structurele restanten van het klooster. Aan de hand van deze opgravingen en de vergelijking met andere kloosters wordt gepoogd de reconstructie te maken van de het kloosterdomein. Verder onderzoek in situ dringt zich hier echter op om tot een grotere zekerheid te komen.

Dr. Poulain komt tot volgende conclusies.

Wanneer de data van de vier onderzochte sites worden gecombineerd, is het mogelijk te komen tot een beter typonologisch begrip (chronologische onderverdeling in verschillende types) van vroegmodern aardewerk in Vlaanderen.

Wat geografische verschillen betreft, dient een eerste onderscheid gemaakt te worden tussen de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden. Vlaanderens eigen economische en politieke geschiedenis resulteert in een specifiek aardewerkpatroon verschillend van de situatie over de grens in het huidige Nederland.

Dankzij de studie van categorieën, vormen en onderdelen kan een verder regionaal onderscheid gemaakt worden binnen Vlaanderen tussen vier verschillende aardewerkregio's, met name de kustvlakte, Binnen-Vlaanderen, Antwerpen en haar hinterland en Tongeren en Haspengouw bij uitbreiding. Het Waasland kan mogelijk worden toegevoegd als een vijfde gebied, een overgangszone tussen de eerste drie.

De observaties van het gevonden materiaal laten toe de verschillende gewoonten en praktijken van sociale groepen te onderscheiden en vervolgens te identificeren in combinatie met contextinformatie uit (kunst)historische bronnen (vb. schilderijen).

Zo spreekt een militaire identiteit duidelijk uit de gemeenschappelijke wijze van eten, roken en drinken. De Rooms-katholieke identiteit van de eerste bewoners van het kasteel wordt uitgedrukt door het gebruik van potten met christelijke opschrift, zoals O MATER DEI MEMENTO MEI (o moeder Gods gedenk mij). De vondst van enkele intacte potten met christelijke opschrift in de stortkokers en gracht van het kasteel toont echter aan dat deze moedwillig vernietigd zijn,

Potten met christelijk opschrift gevonden op kasteelsite

eerder dan ze te hergebruiken. De christelijke waarden die vervat zaten in die potten leidden wellicht tot hun vernieling wanneer Protestantse troepen het kasteel innamen. Voor één iemand betekent een pot dus de uitdrukking van zijn geloof, voor een ander was dit echter aanstootgevend. In die mate dat hij/zij de pot opzettelijk vernielde.

De analyse van aardewerk blijkt ook een krachtige methode voor de studie van sociale groepen die niet direct werden benadeeld door de oorlogstroebelen, zoals de Arme Klaren of de Ximenez familie. Ondanks de impact van oorlog, werden geen indicaties gevonden voor een beperkte toegang tot de aardewerkmarkt. Dit kan mogelijk het resultaat zijn van de duurzaamheid van aardewerk, wat het mogelijk maakt periodes van beperkte toegang te overbruggen.

De Tachtigjarige Oorlog beïnvloedde echter wel de keuzes die gemaakt werden op het productieniveau (men kocht geen aardewerk bij de vijand), en wellicht belangrijker, de keuzes gemaakt door consumenten. Materiële cultuur was het middel bij uitstek om privaat of publiekelijk trouw uit te drukken tot één van beide zijden (spaans versus oranje, katholiek versus protestant) van het conflict. Zo toont het gebruik van een bord met het portret van Prins Willem de Derde of een kruik met het wapenschild van de koning van Denemarken, Frederik II, duidelijk aan dat de consument tot 1 het Protestantse kamp

Bord met portret Willem III

behoorde.

Het indrukwekkend werk dat dr. Maxime Poulain afleverde is een bewijs van het belang van de sites in Middelburg en het potentieel dat nog aanwezig is voor verder onderzoek.

Het erfgoedcomité hoopt dat het bezoekerscentrum in Middelburg een nieuwe aangepaste locatie en invulling zal krijgen die toelaat het belang van Middelburg als archeologische site op een passende wijze voor een ruim publiek duidelijk te maken.

Kruik met wapenschild van Frederik II van Denemarke

Samengevat door Eric Verstraete, lid erfgoedcomité, met dank aan dr. Maxime Poulain.